

ЧЕКМАРЬОВА І. М.,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.92

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті представлені результати кримінологічного дослідження соціально-економічних передумов детермінації злочинності в прикордонних регіонах Півдня України. Висвітлені економічні, соціальні, демографічні та інші фактори детермінації злочинності. Проведено їх узагальнення та групування. Запропоновано диференційований підхід до організації запобігання злочинності в прикордонних регіонах Півдня України з урахуванням регіональних чинників, які здійснюють найбільший тиск на криміногенну ситуацію в регіонах.

Ключові слова: детермінації злочинності, прикордонний регіон, Південь України, регіональні особливості злочинності, регіональна злочинність, фактори злочинності в регіонах.

В статье представлены результаты криминологического исследования социально-экономических основ детерминации преступности в приграничном регионе Юга Украины. Отображены экономические, социальные, демографические и другие факторы детерминации преступности. Проведено их обобщение и группировка. Предложен дифференцированный подход к организации противодействия преступности в приграничных регионах Юга Украины с учетом региональных факторов, которые осуществляют наибольшее давление на криминогенную ситуацию.

Ключевые слова: детерминация преступности, приграничный регион, Юг Украины, региональные особенности преступности, региональная преступность, факторы преступности в регионах.

The article presents the results of criminological research of social and economic background of crime determination in cross-border regions of the south of Ukraine. It covers economic, social, demographic and other factors of crime determination with their further generalization and classification. A differentiated approach is suggested to organizing crime prevention in cross-border regions of the south of Ukraine with consideration of regional factors that put the biggest pressure on the crime rate in the regions.

Key words: crime determinations, cross-border region, south of Ukraine, regional crime specific features, regional criminality, regional criminality factors.

Вступ. Останніми роками у вітчизняній кримінології набуває все більшої актуальності дослідження злочинності через призму її регіональних особливостей. Специфічною темою і об'єктом таких досліджень виявилися прикордонні регіони Півдня нашої країни [1, с. 16–18]. Між тим вивчення злочинності, її змін, регіональної специфіки – це лише початковий етап кримінологічного дослідження. Само по собі виявлення фактичної картини

злочинності в регіонах без розкриття специфіки її детермінації не надає отриманій інформації стовідсоткової важливості для практики протидії злочинності. Побудова системи запобігання злочинності в регіоні лише на достовірних знаннях стосовно самої злочинності та осіб, які їх вчиняють, означає ґрунтуватися у своїй діяльності лише на результатах аналізу прояву наслідків.

Постановка завдання. У цьому сенсі важливою метою нашого дослідження є отримання об'єктивних даних про витoki, джерела походження, а точніше – про детермінацію злочинності. Наведене й обумовлює актуальність і основні завдання нашого дослідження.

Результати дослідження. Проблеми регіональних особливостей злочинності та її детермінації є важливим напрямком кримінологічних досліджень. Цим питанням приділяли значну увагу у своїх роботах А.М. Бабенко, І.Г. Богатирьов, Р.С. Веприцький, А.І. Долгова, В.І. Шакун, Філонов В.П., Федоренко Д.В. та інші вчені. В основному вказані вчені торкалися проблем територіальних відмінностей злочинності та їх причин за статистичними даними минулих років. Проблемі дослідження детермінації злочинності на прикладі прикордонних регіонів Півдня України кримінологами приділялося уваги явно недостатньо. Окреслене й обумовлює актуальність нашого дослідження, і визначає його мету.

У найзагальнішому значенні поняття детермінації відображає діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ і процесів [2, с.184]. Відповідно до цього детермінація злочинності в прикордонних регіонах Півдня України нами розуміється як сукупність регіональних явищ, процесів, станів та проявів, з якими вона взаємопов'язана або якими вона обумовлюється.

У сучасній кримінологічній літературі використовують різні за змістом та тлумаченням поняття, які відображають зміст причинно-наслідкового комплексу: причини та умови, обставини [3; 4], детермінанти [5], фактори злочинності [6, с. 57; 7] і т.д. Вчені використовують різну термінологію й вкладають різний зміст у їх визначення. Причини – це ті чинники, які породжують злочинність як свій наслідок [8, с. 70–71; 9, с. 59]. Умовами злочинності вважають обставини, які безпосередньо не породжують це явище, але супроводжують його причини, забезпечують їх певний розвиток, необхідний для виникнення наслідку [6, с. 57]. Терміни «обставини», «фактори», «детермінанти» кримінологами часто використовуються в якості синонімів або як узагальнюючі для причин та умов злочинності [10, с. 222]. Не вдаючись у наукову дискусію з цього приводу, візьмемо за методологічну основу нашого дослідження розповсюджений у кримінологічній літературі підхід стосовно доцільності під час визначення детермінації регіональної злочинності використовувати в якості синонімів терміни «фактори» або «криміногенні фактори» [6, с. 57]. Отже, терміни «фактори» та «криміногенні фактори» в нашому дослідженні ми будемо вживати в якості родового поняття, яке включає всі види криміногенної детермінації.

До прикордонного регіону Півдня України ми відносимо адміністративні області (Одеська, Миколаївська та Херсонська області) материкової частини України, які знаходяться в Причорноморському басейні і які контролюються українською владою. Як зазначалося в попередніх дослідженнях, суверенну частину України – Автономну Республіку Крим, погоджуючись із фахівцями в галузі регіонознавства [27, с. 113], в силу історико-політичних, природно-кліматичних, соціально-економічних та національно-культурних критеріїв ми відносимо до самостійного – Кримського регіону з центральним містом Сімферополь. Отже, згаданий специфічний український регіон знаходиться за межами цієї частини нашого дослідження

У кримінологічній літературі виділяють цілий ряд факторів, що обумовлюють злочинність на регіональному рівні. Так, у зарубіжній кримінології серед найбільш розповсюджених факторів територіальної чи географічної специфіки злочинності називають відмінності в рівнях урбанізації населених пунктів, різницю соціально-економічних показників територій, відмінності в доходах населення, деякі демографічні індикатори, неоднакові рівні віктимізації населення, особливості розташування інфраструктурних об'єктів, особливості правоохоронної діяльності з реєстрації та розкриття злочинів, звички та традиції місцевого населення тощо [7, с. 13–16; 11; 12, с. 3–20; 13, с. 47–62; 14, с. 165–177; 15, с. 386–402].

Р.С. Веприцький серед факторів, які створюють кримінологічну напругу в регіоні, виділяє: а) низький рівень доходів та високий рівень безробіття; б) загальну політичну та економічну нестабільність у країні; в) економічні проблеми в регіоні, нестача фінансових ресурсів, нерозвиненість інфраструктури; г) психологічне відчуття незахищеності та відсутність впевненості в майбутньому; д) нездатність органів місцевої влади і місцевого самоврядування вирішувати соціально-економічні проблеми регіону; е) незадовільну економічну ситуацію в регіоні; ж) низький професіоналізм управлінського персоналу в галузевих структурах виконавчої влади [16, с. 98].

А.М. Бабенко, крім вказаних, велике значення відводить історичним, географічним і культурологічним системам територіальних факторів злочинності. Перші, на його думку, характеризуються історією виникнення та розвитку регіону, особливістю формування його кордонів тощо. Наступні дві обумовлюються географічним місцем розташування регіону, його природними ресурсами, які впливають на спосіб виробництва, наявність транспортної системи, промислово-господарчу інфраструктуру, характер забудови поселень, особливості розселення, склад та структуру населення, його традиції та звичаї, способи проведення дозвілля, рівень правосвідомості, його відношення до закону й т.д. [10, с. 230]. Фахівці майже одностайні в констатації значного впливу на регіональну злочинність таких негативних явищ, як урбанізація, безробіття, алкоголізація населення, зневіра в соціальні цінності, майнове розшарування суспільства, корупція в органах влади, низька ефективність роботи територіальних правоохоронних органів у запобіганні злочинності, висока концентрація установ із виконання покарань тощо [17, с. 23, с. 123; 18, с. 129–174; 19; 20, с. 60–69; 16, с. 97].

Регіональні фактори, за твердженням фахівців, діють на загальнодержавному, регіональному та індивідуальному рівні й детермінують наявність певного середовища в тому або іншому регіоні, а отже, і обумовлюють специфічний стан злочинності. Залежно від регіонального набору та специфіки впливу на соціальні процеси криміногенних і антикриміногенних факторів обумовлюється й особливий рівень, динаміка, структура, територіальна поширеність злочинності і її видів [10, с. 230–231]. Саме в цих показниках проявляються регіональні особливості – відмінності та закономірності злочинності. Отже, на систему злочинності в прикордонних регіонах Півдня України впливає ціла сукупність не тільки загальнодержавних, а й місцевих факторів впливу, які для кожної з областей мають свою специфіку і власні особливості.

У контексті нашого дослідження соціально-економічні передумови злочинності становлять систему соціально-негативних явищ і процесів, які детермінують злочинність і її територіальну специфіку як свій наслідок. Вони визначаються особливостями реального життя людей в Одеській, Миколаївській та Херсонській області, в основі яких перебувають протиріччя суспільства: між особою та суспільством, які реалізуються в злочинах, мають не лише загальнодержавну, а й регіональну соціальну, економічну, психологічну або змішану природу детермінації. Згадані фактори злочинності конкретизуються через різні обставини, які негативно характеризують сфери життєдіяльності суспільства. Ними є різного роду недоліки цих сфер, які, у свою чергу, здійснюють негативний вплив на поведінку людей [21, с. 100].

Як свідчать кримінологічні дослідження [22; 23; 24; 16], рівень злочинності визначається регіональними умовами суспільного життя і здатністю самої злочинності до самовідтворення. У цьому сенсі не останню роль відіграють історичні та демографічні процеси, культурологічні особливості досліджуваних регіонів, спосіб проведення дозвілля, характерні риси життя людей, культура міжособистісних відносин, сталі установки відношення до роботи, освіти, шлюбу, а також загальна психологія населення. При цьому концентрація в одному місці значної кількості осіб, які раніше були засудженими, або таких, що зловживають алкоголем чи наркотичними засобами, також обумовлюють певну криміногенну обстановку, а отже, створюють і додаткові труднощі в організації запобігання злочинності в регіонах.

Ґрунтуючись на фундаментальних положеннях кримінологічної теорії та представляючи результати власного дослідження, зазначимо, що кримінологічний «вигляд» прикордон-

ного регіону Півдня України в значній мірі визначає цілу систему факторів географічного, політичного, соціального, економічного, екологічного, соціально-психологічного та культурологічного характеру. Комплексний набір та ступінь впливу на злочинність перелічених факторів визначається специфічними умовами місцевого середовища досліджуваних регіонів. В якості регіональних факторів виступають різноманітні явища і процесів об'єктивного і суб'єктивного характеру, які є криміногенними чи антикриміногенними за своєю спрямованістю і знаходять прояв у різних типах детермінації: взаємодія, структурна детермінація, статистична детермінація, зв'язок станів, причинність, функціональні зв'язки тощо. Між ними існують складні, нелінійні, а також прямі або зворотні зв'язки.

У залежності від спрямованості дії факторів або їх наслідків зміни криміногенної обстановки можуть носити позитивний або негативний характер. За допомогою факторів досягається розчленування станів на результат і обумовлюючі складові їх поведінки. Звідси виникають реальні передумови впливу на стан злочинності, а через їх покращення – і на причинний комплекс, «винуватий» в існуванні і функціонуванні злочинності [25, с. 23–24].

Важливого кримінологічного значення набуває той факт, що Одеська, Миколаївська та Херсонська області, як економічний район, спеціалізуються на виробництві різноманітної продукції агропромислового комплексу, рибної та легкої промисловості, хімічної продукції, деяких виробів промисловості будівельних матеріалів, виконує курортно-туристичні функції [26, с. 450; 27, с. 113–138]. Приморське розташування регіону зумовило розвиненість суднобудування та судноремонту, морського транспорту, каботажного та міжнародного плавання, рекреаційного господарства, портово-промислових комплексів [26, с. 450; 27, с. 113–138]. Особливе місце тут посідають природно-заповідні території та об'єкти, велика кількість історико-археологічних пам'яток. Наявність різноманітних рекреаційних ресурсів різного спрямування (морського, річного, лісного, лікувально-грязевого, водно-мінерального тощо) обумовлюють розвиток туристичних і курортно-оздоровчих комплексів лікувального, оздоровчого, спортивного, наукового і т.д. характеру. Цінним видом рекреаційних ресурсів є морське узбережжя. За оптимального навантаження на берегову смугу наявні рекреаційні ресурси можуть забезпечити щорічне перебування понад 400 тис. осіб в Одеській і 200 тис. осіб в Херсонській та Миколаївській областях [26, с. 454–456; 27, с. 113–138].

Наступним кримінологічним важелем є той факт, що Причорноморський регіон, з урахуванням специфічних рис у народногосподарській спеціалізації країни, є її житницею та «морськими воротами» [28, с. 256]. На півдні він омивається водами Чорного моря. Отже, регіон посідає особливе місце в економіці країни. Завдяки наявності розвиненої мережі водного транспортного сполучення через порти Одещини та Херсону здійснюються торгівельні відносини з більшістю країн світу. Наявність природних ресурсів, широко розвиненої курортної інфраструктури, динамічно розвинутої економіки ставить регіон у розряд привабливих територій для злочинного світу.

У системі криміногенної детермінації злочинності в прикордонних регіонах Півдня України значну (а точніше – провідну) роль відводимо цілому комплексу економічних факторів. Серед таких факторів слід виділити погіршення економічної ситуації в країні, дефіцит бюджетного ресурсу на підтримку регіонального розвитку, які спричинили загострення внутрішніх проблем та призвели до порушення міжрегіональних зв'язків кожного з регіонів, у тому числі й в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях [29, с. 5–10].

На думку кримінологів, кримінальна активність населення регіону значно збільшується за рахунок безробіття, бо виявляється нормальною реакцією на ненормальні умови життя. Злочинність для певної частини населення перетворюється на спосіб виживання [16, с. 159]. За даними кримінологічних досліджень досягнення безробіття 10% автоматично збільшує злочинність від 4 до 6,5 відсотків [18, с. 13–135]. Світовий досвід також підтверджує пряму залежність показників регіональної злочинності від рівня зайнятості населення і стану безробіття [30, с. 252–255; 31, с. 115–120]. Що стосується досліджуваних нами регіонів, то вплив безробіття на криміногенну ситуацію на їх територіях є неоднаковим. Не заперечуючи залежності рівня злочинності від стану безробіття, зазначимо, що тиск цього

фактору на соціальну систему в Одеській області є меншим, ніж у Херсонській та Миколаївській областях. Порівнюючи рівні безробіття з аналогічними показниками злочинності в регіонах, ми зафіксували, що на фоні негативної криміногенної ситуації в Одеській області рівень безробіття населення (за методикою МОП) тут протягом декількох років складає лише 6,7% до економічно активного населення відповідного віку від 15 до 70 років [32]. Це є значно меншим, ніж у середньому по Україні (9,5%). У Херсонській та Миколаївській областях (де рівень безробіття становить 10,4% та 9,2% відповідно) [32] фактор безробіття відіграє більш активну роль у формуванні осередків злочинності.

Збереженню негативної динаміки злочинності в досліджуваних регіонах сприяє система факторів соціального та демографічного характеру. Серед багатьох факторів впливу на злочинність у кримінології важлива роль відводиться демографічним параметрам регіону, а саме кількості і щільності населення, ступеню урбанізації [17, с. 3, 11–35; 33, с. 7–15; 34; 35; 36], рівню народжуваності, смертності, кількості шлюбів, розлучень, кількості осіб, які виховуються в неповних сім'ях тощо [37, с. 4–5; 28, с. 251–252].

Негативні кількісно-якісні зміни в динаміці злочинності Одеської, Миколаївської та Херсонської області певним чином обумовлюють геополітичні події 2014 року. Так, події 2014 року, пов'язані з початком антитерористичної операції на Сході України та тимчасовою анексією Російською Федерацією АР Крим, призвели до появи лінії розмежування та адміністративного кордону з Українським (де-юре) півостровом. Така ситуація, по-перше, перетворила Одеську, Миколаївську та Херсонську області на зону потенційної кримінологічної небезпеки, оскільки вони знаходяться у сфері геополітичних зазіхань РФ, а саме на шляху так званого «суходільного коридору» між Донбасом та анексованим півостровом АР Крим; по-друге, призвела до цілого ряду негативних соціальних, економічних та криміногенних наслідків. Це надало описаним територіям додаткових ознак – прикордоння з усіма витікаючими наслідками. Хоча за законом і всіма міжнародними договорами жодна з областей України не має сухопутних кордонів із РФ, наші території перетворилися на одні з найскладніших у соціально-економічному та криміногенному сенсі. Цей регіон перетворився на стратегічну зону, що безпосередньо межує із зонами потенційних загроз. Південний регіон України виявився стратегічним районом, що став загрозою для зовнішніх кримінальних сил, які розглядають суверенну територію України в якості своїх протизаконних прагнень. У зв'язку із викладеним території досліджуваного нами регіону перетворилися на зону потенційних загроз терористичних актів, незаконного обігу зброї, диверсій, контрабанди, різного роду зазіхань економічного і насильницького характеру. Отже, в сукупності описані фактори обумовили появу серйозних загроз розхитування криміногенної ситуації в регіоні, що негативно впливає на стан правопорядку цих областей.

Висновки. За результатами цієї частини нашого дослідження слід визнати, що прикордонний регіон Півдня України сьогодні виявився одним із осередків значного криміногенного напруження. Тенденції злочинності та її детермінація багато в чому співпадають із загальнодержавними, між іншим тут простежуються і яскраво виражені особливості.

Специфічними ознаками, що впливають на стан злочинності в Одеській, Миколаївській та Херсонській області, є: по-перше, економіко-географічне положення регіонів; по-друге, історичні особливості їх формування та розвитку; по-третє, наявність рекреаційних ресурсів, що ставить ці регіони в розряд територій курортного типу; по-четверте, близькість їх розташування до кордонів та адміністративної лінії розмежування із зонами кримінологічного напруження; по-п'яте, специфіка економічних та соціальних умов проживання місцевого населення; по-шосте, наявність розвинених внутрішньодержавних і зовнішніх соціальних, економічних та культурних зв'язків; по-сьоме, характерологічність екологічної обстановки; по-восьме, наявність розвинених транспортних мереж міжнародного та загальнодержавного значення; по-дев'яте, своєрідність демографічної ситуації в регіонах; по-десяте, привабливість регіонів для зовнішньої та внутрішньої міграції; по-одинадцять, специфіка розміщення та розвитку виробничих комплексів; по-дванадцять, висока концентрація в регіоні виправних колоній із виконання кримінальних покарань, розповсюдженість

зловживання алкоголем і наркотичними засобами, а також організованої злочинності і корупції; по-тринадцяте, соціально-психологічні особливості місцевого населення – специфічної ідеології, рівня релігійності, наявних традицій, культури тощо.

Список використаних джерел:

1. Бабенко А.М. Шляхи вдосконалення запобігання злочинності в прикордонних регіонах України / А.М. Бабенко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 3. – С. 16–18.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3-х кн / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – 424 с.
3. Орлеан А.М. Причини та умови: погляд на розкриття змісту та методологію їх дослідження для певного виду умисних злочинів / А.М. Орлеан // Вісник юридичного інституту. – 2004. – № 2(27). – С. 187–194.
4. Жержерура О. Поняття причин та умов злочинності / О. Жержерура // Судоустрій і судочинство в Україні. – 2007. – № 4. – С. 85–88.
5. Котельникова О.А. Криминологические детерминанты уличной преступности в портовых городах дальневосточного федерального округа / О.А.Котельникова // Российский следователь. – 2010. – № 22. – С. 20–22.
6. Даньшин І.М. Криминологія: Загальна та Особлива частини : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед] ; за ред. проф. І.М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – 352 с.
7. Андриенко Ю.В. Факторы роста преступности в России: региональный поход / Ю.В. Андриенко. – М. : Российская экономическая школа, 2001. – 46 с.
8. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуального преступного поведения) : [монографія] / [В.Н. Кудрявцев]. – М. : «Юридическая литература», 1968. – 176 с.
9. Джужа О.М. Криминологія : [підручник для студентів вищих навч. закладів] / [О.М. Джужа, Я.Ю. Кондратьев, О.Г. Кулик та ін.] ; за заг.ред. О.М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
10. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.М. Бабенко. – Запоріжжя, 2015. – 515 с.
11. Mawby R.I., Walklate S. Critical Viktimology: international Perspectives / R.I. Mawby and S. Walklate. – London : Thousand Oaks, Calif. : Sage, 1994. – 224 p.
12. Burgess E.W. (ed.) The Urban Community / E.W. Burgess. – Chicago : University of Chicago Press, 1926. – P. 3–20.
13. Burgess E.W. The Growth of the City: An Introduction to a Research Project / Park R.E., Burgess E.W., McKenzie R.D. – Chicago : The University of Chicago Press, 1925. – P. 47–62.
14. Park R.E. The Urban Community as a Spatial Pattern and a Moral Order / Park R.E. // Human Communities. The City and Human Ecology. – Glencoe, Illinois : The Free Press. – 1952. – P. 165–177.
15. Smith S.J. Victimisation in the inner City / S.J. Smith // British Journal of Criminology. – 1982. – Vol. 22. – № 2. – P. 386–402.
16. Веприцький Р.С. Феноменологія злочинності в регіоні : [монографія] / [Р.С. Веприцький]. – Х. : Золота миля, 2014. – 324 с.
17. Шакун В.І. Урбанізація і злочинність : [монографія] / [В.І. Шакун]. – К. : Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1996. – 256 с.
18. Филонов В.П. Преступность в особо крупном промышленном городе: состояние, причины и меры по ее предупреждению : [монографія] / [В.П. Филонов, Д.В. Федоренко]. – Донецьк : ДИВД МВД України, 2002. – 281 с.
19. Федоренко Д.В. Геокриминогенная обстановка в особо крупном промышленном городе (на основе статистических данных по городу Донецку) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д.В. Федоренко. – Донецк, 2000. – 204 с.

20. Богатирьов І.Г. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні : [монографія] / [І.Г. Богатирьов, М.О. Кисильов]. – Бровари : ПФПА, 2010. – 160 с.
21. Закалюк А.П. Прогнозирование и предупреждение преступного поведения / А.П. Закалюк. – М. : Юрид. лит., 1986. – 191 с.
22. Джу́жа О.М. Курс кримінології: Загальна частина : [підручник : у 2 кн.] / [О.М. Джу́жа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джу́жі. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
23. Го́ліна В.В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В.В. Го́ліна, С.Ю. Лукашевич, М.Г. Колодяжний ; за заг. ред. В.В. Го́ліни. – Х. : Право, 2012. – 304 с.
24. Ба́бенко А.М. Географія злочинності неповнолітніх: що очікує Україну через 10 років? / А.М. Ба́бенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–1. – С. 296–300. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Babenko%20A.M..pdf.
25. Го́ряинов К.К. Кримінологическая обстановка (методологические аспекты) / К.К. Го́ряинов – М. : ВНИИ МВД СССР, 1991. – 98 с.
26. Ма́нів З.О. Регіональна економіка : [навчальний посібник] / [З.О. Ма́нів, І.М. Луцький, С.З. Ма́нів]. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 638 с.
27. Го́ліков А.П. Регіональна економіка та природокористування : [навчальний посібник] / [А.П. Го́ліков А.Г. Дейнека, Л.О. Поздняков, П.О. Черномаз] ; за ред. А.П. Го́лікова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 352 с.
28. Ба́бенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : [монографія] / [А.М. Ба́бенко] – Одеса : ОДУВС, 2014. – 416 с.
29. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ / О.В. Шевченко, В.І. Жук, К.Г. Юрченко ; за ред. д. е. н., професора Д.І. Олійник. – К. : НІСД, 2015. – 92 с.
30. Шна́йдер Г.Й. Кримінология / Г.Й. Шна́йдер ; пер. с нем. Ю.А. Неподаева ; [под ред. и с предисловием Л.О. Иванова]. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – 504 с.
31. Зо́рбо Х.У. Золотой Берег и трущобы (избранные главы) / Х.У. Зо́рбо ; перевод В.Г. Николаева // Социальные и гуманитарные науки. Серия 11. «Социология». – 2004. – № 3. – С. 115–154.
32. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами у 2015 році / Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/rp/rp_reg/reg_u/rbn_2015_u.htm.
33. Ша́кун В.І. Суспільство і злочинність : [монографія] / [В.І. Ша́кун]. – К. : Атіка, 2003. – 784 с.
34. Ша́кун В.І. Нинішні проблеми боротьби із злочинністю й урбанізація / В.І. Ша́кун // Право України. – 1997. – № 7. – С. 49–53.
35. Ша́кун В.І. Інфраструктура міста і злочинність : [навчально-практичний посібник] / [В.І. Ша́кун]. – К. : Вид-во Української академії внутрішніх справ, 1996. – 19 с.
36. Ша́кун В.І. Модель і критерії ефективності профілактики злочинів у великих містах України та за кордоном : [навчально-практичний посібник] / [В.І. Ша́кун]. – К. : Вид-во Української академії внутрішніх справ, 1995. – 32 с.
37. Бабаев М.М. Влияние демографических процессов на преступность / [М.М. Бабаев, Э.В. Кузнецова, Е.Б. Урланис и др.] ; под ред. проф. В.Н. Кудрявцева. – М. : Юрид. лит., 1976. – 176 с.

